

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳԵՐՄԱՆԵՐԵՆԻ ԷՐԳԱՏԻՎ ԲԱՅԵՐԸ

Սույն հոդվածում փորձ է արվում բացահայտել գերմաներենի էրգատիվ բայերի կառուցվածքային-շարահյուսական յուրահատկությունները: Ընդ որում հեղինակի կողմից առաջ է քաշվում այն դրույթը, որ այս լեզվում էրգատիվությունը հիմնականում դրսևորվում է որպես շարահյուսական հատկանիշ՝ և նախադասության կառուցվածքում այն իրացվում է անցողական և անանցողական բայերի տարբեր ձևերով: Համապատասխան վերլուծությունից հետևում է նաև, որ էրգատիվության երևույթը պայմանավորված է առաջին հերթին գերմաներեն լեզվի կրողների յուրահատուկ լեզվամտածողությամբ:

***Բանալի քառեր.** էրգատիվություն, էրգատիվ բայեր, անցողական բայ, անանցողական բայ, գործող անձ, գոյականացում, առկայացում, սերումնային քերականություն*

Գերմանագիտության մեջ էրգատիվ բայերի յուրահատկություններին անդրադարձել են բազմաթիվ գիտնականներ՝ ինչպես Գ. Գրեվենդորֆը, Պ. Այզենբերգը, Կ. Վելկեն և ուրիշներ: Մակայն մինչ այժմ այդ բայերի էության վերաբերյալ տեսակետներում միասնականություն գոյություն չունի և հաճախ դրանք միանշանակ չեն մեկնաբանվում: Այդուհանդերձ, կարծում ենք, որ էրգատիվությունն առաջին հերթին շարահյուսական հատկանիշ է: Գ. Գրեվենդորֆը էրգատիվ է համարում գերմաներենի երկարժույթ բայերը, որոնք տրական խնդրի կողքին ունեն նաև հայցական խնդիր, ինչպես՝

ա) helfen, gefallen, fehlen, begegnen, unterlaufen, gehören, entsprechen.

բ) stören, ärgern, interessieren, beeindrucken, überraschen, erstaunen և այլն /Grewendorf, 1989: 27/:

Սերումնային քերականության մեջ, հետևելով վերաբերական քերականության դրույթներին, որպես էրգատիվ են դիտարկվում անանցողական կամ գործողության ընթացք ցույց տվող բայերի մի մասը: Այս խմբի մեջ են մտնում նաև այն բայերը, որոնք չունեն անցողական բնույթ, սակայն որոշակի շարահյուսական պայմաններում ընկալվում են որպես էրգատիվ և բխեցվում են որևէ անցողական բայից: Գ. Պերլմուտերը /Perlmutter, 1978: 17/ տարբերակում է անանցողական բայերի երկու տեսակ՝ *ոչ հայցական* և *ոչ էրգատիվ*: Անցողական բայերն ունեն երկու շարահյուսական իրացումներ՝ լրացում - ենթակա և լրացում - ուղիղ խնդիր: Ոչ հայցական բայերն ունեն միայն երկրորդ լրացումը, իսկ ոչ էրգատիվ բայերը՝ առաջինը: Խոսքն այստեղ որոշ անանցողական բայերի ենթակաների մասին է, այն է՝ էրգատիվ բայերի, որոնք խնդրի են հանգում: Ասվածը նշանակում է, որ էրգատիվ բայերի ենթական ավելի շուտ անցողական բայերի խնդրի հետ է ընդհանրանում (երկուսն էլ նշույթավորված չեն), քան անցողական և անանցողական բայերի ենթակաների հետ: Այս առանձնահատկությունները շատ հեղինակների կողմից կարևոր են համարվում: Էրգատիվ բայերի նման օրինակների ենք հանդիպում Գրեվենդորֆի, Վելկեի, Այզենբերգի աշխատություններում: Հատկանիշների վերհամման համար նրանց կողմից կիրառվել է նաև թեստային եղանակը: Քերականությունների մեծ մասում հետևյալ բայերը համարվում են էրգատիվ.

1. ankommen, verblühen, wachsen, fallen, ertrinken, ersticken, entstehen, sterben, verwelken (ստանց տրական հոլովի).

2. unterliegen, unterlaufen, auffallen, gelingen, passieren, zustoßen, einfallen (տրական հոլովով).

Գերմաներենի բարդ ժամանակային ձևերի կազմության ժամանակ անցողական բայերն ընտրում են haben օժանդակ բայը (ինչպես sehen, kaufen, schreiben բայերը), իսկ անանցողական բայերը՝ ինչպես haben, այնպես էլ sein օժանդակ բայը (ինչպես arbeiten, tanzen, helfen, ankommen, sterben բայերը): Perfekt ժամանակաձևի կազմության համար էրգատիվ բայերն ընտրում են sein օժանդակ բայը, ոչ էրգատիվ բայերը՝ haben օժանդակ բայը: Այդպիսի բայեր են օրինակ՝ ankommen, verblühen, wachsen, fallen, ertrinken, ersticken, entstehen, unterlaufen, auffallen, gelingen, einfallen, zustoßen և այլն: Ի տարբերություն դրանց, ոչ էրգատիվ են arbeiten, schlafen, blühen, zuhören, helfen բայերը: Էրգատիվ բայերի ենթական իրացվում է այնպես, ինչպես սովորական անցողական բայի ուղիղ խնդիրը: Այս ամենը կարելի է համեմատել այն իրողության հետ, երբ ուղիղ խնդիրը որպես ենթակա փոխակերպվելիս, կրավորական սեռի Perfekt ձևում և վիճակի կրավորականում ընտրում է sein օժանդակ բայը, ինչպես, օրինակ՝

անցողական, կրավորական Perfekt – Das Fenster ist geöffnet worden.

անցողական, վիճակի կրավորական – Das Fenster ist geöffnet.

էրգատիվ, ներգործական Perfekt – Die Blume ist verblüht.

ոչ էրգատիվ (անանցողական), ներգործական Perfekt – Die Blume hat geblüht. և այլն:

Էրգատիվ բայերը չունեն նշույթավորված լրացում և, ինչպես վերը նշվեց, ընտրում են sein օժանդակ բայը՝ որպես Perfekt ժամանակաձևի օժանդակ բայ: Բայց կան նաև անցողական բայեր, որոնք ունեն անանցողական տարբերակ և ընտրում են sein օժանդակ բայը: Օրինակ, sein օժանդակ բայով հետևյալ ձևերը համարվում են էրգատիվ բայեր, հմմտ.՝

ա) Die Sonne hat den Schnee geschmolzen.

բ) **Der Schnee ist geschmolzen.**

ա) Hans hat das Glas zerbrochen.

բ) **Das Glas ist zerbrochen.**

Էրգատիվ բայերի դեպքում հարակատար դերբայը որոշիչ դերում հնարավոր է կիրառել որպես ենթակայի որոշիչներ: Ոչ էրգատիվ անանցողական բայերը, սակայն, նման հնարավորություն չեն ընձեռում, հմմտ.՝

ա) verblühte Rosen, eingeschlafenes Kind, entstandene Ursachen, սակայն՝

բ) *geblühte Rosen, *geschlafenes Kind, *gearbeiteter Mann

Էրգատիվ բայի ենթական դրսևորվում է սովորական անցողական բայի խնդրի պես: Անցողական բայերի դեպքում որոշիչ հարակատար դերբայը հանգում է նախնական խնդրին, իսկ էրգատիվ բայերի դեպքում՝ նախնական ենթակային: Այսինքն՝ անցողական բայերի Partizip II-ը «խնդրային» է, իսկ էրգատիվ բայերինը՝ «ենթակայական»: Պատճառն այն է, որ հարակատար դերբայը որպես որոշիչ միայն բայի ոչ նշույթավորված լրացմանը կարող է վերաբերել, ինչպես՝

անցողական – Das Mädchen hat das Buch gelesen. →das gelesene Buch, *das gelesene Mädchen

երգատիվ – ա) Das Mädchen ist eingeschlafen. →das eingeschlafene Mädchen
բ) Dem Max ist ein Schaden entstanden. →*der entstandene Max, der entstandene Schaden

նչ էրգատիվ անանցողական – Das Mädchen hat gearbeitet. →*das gearbeitete Mädchen և այլն:

Էրգատիվ բայերը կրավորական, ինչպես նաև անդեմ կրավորական սեռ չեն կազմում, քանի որ ոչ մի նշույթավորված լրացում չեն ունենում: Ոչ էրգատիվ անանցողական բայերի դեպքում հնարավոր է անդեմ կրավորական սեռի կազմությունը, օրինակ՝

ա) *Es wird angekommen. *Es wird gewachsen.

բ) **Es wird geschlafen. Es wird gearbeitet.**

Էրգատիվ բայի ենթական և սովորական անցողական բայի խնդիրը ունեն նույն գործածությունը, իսկ դա նշանակում է, որ անցողական բայի խնդիրը կարող է կրավորական նախադասության մեջ որպես քերականական ենթակա և ոչ von - կառույցով հանդես գալ: Էրգատիվ բայի ենթական չի կարող լինել իրական ենթակա և խորքային կառույցում այն միայն խնդիր է, ինչպես՝

անցողական – Das Mädchen liest das Buch. →Das Buch wird (von dem Mädchen) gelesen.

երգատիվ – Das Kind schläft ein. →*Es wird (von dem Kind) eingeschlafen.

նչ էրգատիվ անանցողական – Der Mann arbeitet. →Es wird (von dem Mann) gearbeitet.

Հարկ է նշել նաև, որ er - վերջածանցով բայահիմքով կարելի է կազմել գոյական, որը կարող է որպես գործող անձ հանդես գալ: Եթե գործող անձը առկա է, ապա այն պետք է նշույթավորված լրացում լինի: Մինչդեռ էրգատիվ բայերի դեպքում հնարավոր չէ er - վերջածանցով գոյականացում, իսկ ոչ էրգատիվ անանցողական բայերն այդ հնարավորությունն, այնուամենայնիվ, ընձեռում են, ինչպես՝

ա) *Ankommer, *Wachser, *Faller, *Ersticker, սակայն՝

բ) Schläfer, Spieler, Arbeiter [բայց ոչ Atmer (atmen), Leber (leben) և այլն].

Էրգատիվ բայի ենթական և սովորական անցողական բայի խնդիրն ունեն նույն գործածությունը, մինչդեռ er - վերջածանցով գոյականական ձևերն անցողական բայերի խնդիրներին և էրգատիվ բայերի ենթականերին չեն կարող վերաբերել: Սակայն դա հնարավոր է անցողական և ոչ էրգատիվ անանցողական բայերի ենթակաների դեպքում, հմմտ.՝

անցողական – Der Mann las das Buch. →*Das Leser.

երգատիվ – Der Mann schlief ein. →*Der Einschläfer.

անցողական – Mein Nachbar bäckt Brot.→der Bäcker.

նչ էրգատիվ անանցողական – Der Mann sang sehr gut. →der Sänger.

Էրգատիվ բայերի դեպքում հնարավոր է Partizip II-ի առկայացումը ենթակայի հետ, ինչպես՝

ա) Eine Concorde gelandet ist gestern in München - Riem.

բ) Ein Hattrick geglückt ist Dieter noch nie.

Իսկ ոչ էրգատիվ անանցողական բայերի դեպքում առկայացում հնարավոր չէ, ինչպես՝

ա) *Hans gespielt hat im Hof.

բ) *Hans geschlafen hat heute sehr lange.

Էրգատիվ բայի ենթական իրացվում է այնպես, ինչպես սովորական անցողական բայի խնդիրը, քանի որ այն ևս կարող է Partizip II-ի հետ առկայանալ: Անցողական բայերի դեպքում խնդիրը առկայանում է Partizip II-ի հետ: Այս բայերի կրավորական սեռը կազմելիս հնարավոր է ենթակայի առկայացում Partizip II-ի հետ, ինչպես՝

ա) անցողական

Unser Nachbar hat den Baum gegossen.

բ) ենթակայի հետ առկայացում ներգործական սեռում

*Unser Nachbar gegossen hat den Baum.

գ) խնդրի հետ առկայացում ներգործական սեռում

Den Baum gegossen hat unser Nachbar.

դ) ենթակայի հետ առկայացում կրավորական սեռում

Der Baum gegossen wurde von unserem Nachbarn.

Էրգատիվ

ա) Ein Fehler ist dem Hans unterlaufen.

բ) Ein Fehler *unterlaufen* ist dem Hans.

նչ էրգատիվ անանցողական

ա) Der Mann hat sehr lange daran gearbeitet.

բ) ?*Der Mann gearbeitet hat sehr lange daran.

Անփոփելով կարող ենք ասել, որ գերմաներենի էրգատիվ բայերը ցուցաբերում են այնպիսի շարահյուսական բնութագրեր, որոնք բնորոշ են միայն այս լեզվին և բխում են նրա յուրօրինակ իմացաբանական-իմաստաբանական յուրահատկություններից:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Bussmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. Stuttgart, 2002.
2. Eisenberg P. Perfektbildung und Ergativparameter im Deutschen // Deutsch als Fremdsprache, Heft 3, 1989.
3. Grewendorf G. Ergativity in German. Dordrecht, 1989.
4. Perlmutter D. Impersonal Passives and the Unaccusative Hypothesis // Papers from the Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society, 1978.
5. Welke K. Deutsche Syntax funktional. Tübingen, 2002.

М. АНАНЯН – *Эргативные глаголы современного немецкого языка*. – В данной статье предпринята попытка выявления структурно-синтаксических особенностей эргативных глаголов немецкого языка. При этом автором выдвигается положение о том, что эргативность в этом языке проявляется в основном как синтаксическое явление и в составе предложения реализуется разными формами переходных и непереходных глаголов. Из анализа следует также, что феномен эргативности обусловлен прежде всего своеобразным языковым мышлением носителей немецкого языка.

Ключевые слова: эргативность, эргативные глаголы, переходный глагол, непереходный глагол, агенс, номинализация, топикализация, порождающая грамматика

M. ANANYAN – *The ergative verbs of German.* – In the following paper an attempt is made to highlight the structural-syntactical characteristics of the ergative verbs of the German language. The author suggests that in this language ergativity is mainly manifested as a syntactical feature, and in the structure of the sentence it is realized by different means of transitive and intransitive verbs. The analysis also shows that the phenomenon of ergativity initially depends on the unique verbal thinking of the native German speakers.

Key words: ergativity, ergative verbs, transitive verb, intransitive verb, agent, nominalization, topicalization, generative grammar